

PAPER DETAILS

TITLE: TANZİMAT'TAN SONRA GELİSEN TÜRK EDEBİYATI TARİHÇİLİĞİNE BİR BAKIS
DENEMESİ

AUTHORS: Ali KARAHAN

PAGES: 123-135

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611511>

TANZİMAT'TAN SONRA GELİŞEN TÜRK EDEBİYATI TARİHÇİLİĞİNE BİR BAKIŞ DENEMESİ

*A Study Of The Historiography Of The Turkish Literature
Developing After Tanzimat Era*

Ali KARAHAN*

Makale Geliş Tarihi: 30.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2018

Özet: Edebiyat tarihi bir milletin yetiştirdiği kişilerin kendi dilleriyle vücuda getirdikleri eserleri çağının şartları içerisinde inceleyen bilim dalıdır. Eski Türk edebiyatında bu alanı tezkireler doldursa da çağdaş anlamda ilk Türk edebiyatı tarihi Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1306/1889) adlı eseridir. İlk kez Fuad Köprülü Türk edebiyatını büyük sosyal meseleleri dikkate alarak dönemlere ayırmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi birden fazla batılı teorisyenin yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Cumhuriyet ile birlikte hız kazanan Türk edebiyatı tarihi yazımı çoğunluğu Köprülü'nün toplumsal meseleler ışığında inceleme ve tasnif etme yöntemine bağlı kalmakla birlikte; değişen bilimsel yöntemleri, disiplinlerarası çalışmaların, monografi, biyografi, antoloji gibi türlerin yardımıyla da gelişmiştir. Bu çalışmamızda Tanzimat dönemiyle başlayan Türk Edebiyatı Tarihi yazımı ve bazı Türk Edebiyatı Tarihi kitapları incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Tarihi, Türk Edebiyatı Tarihçiliği, Türk Edebiyatı Tarih Kitapları, Fuad Köprülü, Yeni Türk Edebiyatı

A STUDY OF THE HISTORIOGRAPHY OF THE TURKISH LITERATURE DEVELOPING AFTER TANZIMAT ERA

Abstract: Literary history is a discipline in which the works created by the people of a particular nationality in their native language are studied in light of the conditions of the era. While this space is filled by the collection of biographies in the old Turkish literature, the first modern Turkish literary history is the work of Abdülhalim Memduh, namely *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1306/1889). For the first time, considering all social issues, Fuad Köprülü has divided Turkish literature into periods. Ahmet Hamdi Tanpınar prepared the History of 19th Century Turkish Literature by using the methods of multiple Western theoreticians. Historiography of the Turkish literature, which gained impetus with the establishment of the Republic, largely depended on Köprülü's method of investigation and classification in light of the social issues, but its

* Yüksek Lisans öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, karahan__ali@hotmail.com.

changing scientific methods developed with the help of interdisciplinary studies, and genres such as monography, biography and anthology. This study attempts to examine the historiography of Turkish literature beginning with Tanzimat era, and the some books on the history of Turkish literature.

Keywords:History of Literature, Historiography of Turkish Literature, Books of the History of Turkish Literature, Fuad Köprülü, New Turkish Literature

1.GİRİŞ

Tarih; toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır. (Fayda, 2011: 30-36) Edebiyat tarihi ise bir milletin tarih içinde yetiştirdiği şahsiyetleri ve onların eserlerini, tarihî süreç içerisinde ve bir sistem dahilinde inceleyen bilim dalıdır.(Karataş, 2004: 135-137) Edebiyat tarihinde; edebiyatın içinde bulunan eser ve kişiler kronolojik olarak ele alınır. Faruk Kadri Timurtaş, edebiyat tarihi tanımının kapsamını genişleterek şöyle der: “Edebiyat tarihi, bir milletin edebiyatının asırlar boyunca gösterdiği seyir ve tekâmülü tam olarak inceleyen; edebî oluş ve cereyanları bir bütün olarak ele alıp onların siyasî, ictimai, ruhi ve fikrî muhit ve şartlarla ilgi ve münasebetini tayin ederek ve estetik değerlerini belirleyerek açıklayan bir ilimdir.”(Timurtaş, 1963: 28) Türk edebiyatını ilk defa bilimsel usûllerle ele alan M. Fuad Köprülü, edebiyatı kronolojik dönemlere ayırmıştır. Köprülü “*Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl*” makalesinde edebiyat tarihçiliğinin yöntemlerini ortaya koyar. Ona göre edebiyat tarihçisi nesnel, disiplinli, donanımlı ve geniş bakış açısına sahip olmalıdır.(1989) Tanpınar’ın edebiyat tarihçiliğine getirdiği yenilik ise tahlil ve tenkit yaklaşımını benimsemiş olmasıdır. Köprülü edebiyata tarihî, siyasî ve sosyal şartlar çerçevesinden bakarken, Tanpınar edebî eserin yapı, dil ve üslubuyla ilgilenmiştir. Tanpınar’a göre; “*Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak edebiyat tarihinde beklenen şeylerin en kısa ifadesidir.*” (Tanpınar, 2012: 17)

Kendi edebiyat tarihi kuramını ırk, çevre ve zaman gibi üçlü bir ilişki üzerine kuran Hippolyte Taine; edebî eserin toplumun mânevî değerlerinden ve dehaların eseri olarak doğduğunu, böylece bir çeşit determinizmin ürünü olduğunu ileri sürer. Edebiyatı daima tarihi bir çerçevede düşünmüş olan Lanson ise, edebî eseri de sosyal hayatın bir tezahürü olarak görür. Ona göre edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin bir parçasıdır. Lanson edebî esere yaklaşımda hem bu temel prensibi hem de izlenimci tenkidi kabul eder. (Okay, 1994: 403) Türk edebiyatı tarihçiliğinde Köprülü Lanson’un görüşlerinden, Tanpınar ise Taine’in görüşlerinden faydalanmıştır.

Edebiyat tarihi ve sistemleri üzerine disiplinli çalışmalar yapan, zamanla ortaya çıkan farklı görüşleri dikkate alarak bunları fikir temellerine dayandıran, böylece diğer milletlerin bu alandaki çalışmalarına öncü olan ilk edebiyat tarihçileri büyük ölçüde Fransızlar arasından çıkmıştır. İlk ciddi İngiliz edebiyatı tarihini Fransız Hippolyte Taine, İtalyan edebiyatını Ginguene yazmıştır. Türk edebiyatı tarihleri de hemen tamamen Fransız'ların sistemlerine bağlı olarak gelişmiştir.(Okay, 1994: 403) Şiir esaslı eski Türk edebiyatında, edebiyat tarihi alanını şuâra tezkireleri doldursa da, bunları bilimsel birer edebiyat tarihi kabul etmek güçtür. Tezkireler şairlerin hayatları ve eserleri üzerinde durur, onları kayıt altına alırdı. Şairler hakkında öznel değerlendirmelerde bulunan tezkireler, bilimsel yöntemlerden ve kronolojik dizimden uzak hazırlanmıştır. Fakat her alanda kendini hissettiren çağdaşlaşma, edebiyat tarihi alanında da beklentileri değiştirmiştir. Türk edebiyatı tarihçiliği sahasında değişen bu beklentilere ilk karşılık veren Ziya Paşa olmuştur. Hâlbuki ondan iki asır önce G. B. Donaldo bir *Türk Edebiyatı Tarihi* (*Della letteratura dei Turchi*, Venedik, 1688) yazmıştı. Fakat aydınlarımızın II. Meşrutiyet yıllarına kadar bu ve benzeri eserlerden haberi olmadığı için, Türk edebiyat tarihçiliğine eserin katkısından bahsetmek imkansızdır.(Polat, 2002) Henüz bir Türk Edebiyatı tarihi yazılmamasına rağmen, Batı edebiyatlarıyla ilgili toplu bilgi veren eserlerin yayımlandığı görülür. Hâlit Ziya Uşaklıgil'in *Garp'tan Şark'a Bir Seyyâle-i Edebiye: Fransız Edebiyatının Numune ve Tarihi –Methâl- Ezmine-i Mutavassata ve 16. Asır(1885)* adlı eseri bunlardan biridir.(Polat, 2002)

2. TANZİMAT'TAN SONRA GELİŞEN TÜRK EDEBİYATI TARİHÇİLİĞİNE BAKIŞ

Tanzimat döneminde Ziya Paşa'nın *Harabat Mukaddimesi*'nde (1291/1874) Osmanlı şairlerini “kudemâ, evâsıt, evâhir” şeklinde sınıflandırması yeni bir yaklaşımdır.(Güneş, 2011: 168) Bu tasnif divan şairleri hakkında manzum şekilde bilgi veren *Harabat Mukaddimesi*'ni tezkire geleneğinden ayırmıştır. Abdülhalim Memduh, Türk edebiyatında “edebiyat tarihi” adını taşıyan ilk eseri *Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1306/1889) ismiyle yayımlar. Recaizade Mahmut Ekrem'e takdim edilen eserin “*Bazı Mütâlâat*” başlığını taşıyan giriş kısmında; Osmanlı sahası Türkçesi ve Dîvan şiirine ait teknik ve çok yüzeysel bilgilerin verildiği görülür.(Polat, 2002) Daha sonra Akif Paşa'yı değişme sınırı kabul ederek Türk edebiyatını iki devrede, şahsiyetlerle ilgili bazı değerlendirme ve örnek metinler halinde verir.(Okay, 1994: 404) Osmanlı nesrini Sinan Paşa ile XV. yüzyıldan, şiiri ise Fuzulî ile XVI. yüzyıldan başlatan Abdülhalim Memduh, Osmanlı Edebiyatını; XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar ve Akif Paşa ile başlayan “*Devr-i Teceddüt*” diye ikiye ayırır.(Polat, 2002) Batılı modern yöntemlerle yazılan Türk edebiyatı tarihi çalışmaları, tezkirecilikten modern edebiyat tarihçiliğine geçişin ilk hamlesi denebilecek bu eserden sonra görülmeye başlanır. (Sağlam, 2006: 11) Orta dereceli okullarda okutulması için

yazılan Şehâbettin Süleyman'ın *Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye (1328/1912)* adlı eserinde Osmanlı edebiyatını Âşık Paşa'dan başlatarak Servet-i Fünûn'un sonuna kadar getirir. Hacimli ve ayrıntılı olan eser, "Sanatın Teşekkülü", Osmanlı Lisânı", "Edvâr-ı Edebiye" ve "Tasavvuf" gibi konular hakkında 22 sayfa uzunluğunda bilgiler verilmiştir. Yazarın bildirdiğine göre bu bahislerden ilki Batılı estetikçilerden Eugene Veron'dan üçüncüsü ise Emile Faguet'den mealen alınmıştır. Adı geçen iki estetikçi de Türkiye'de daha önce tanınıyordu. Fakat edebiyat tarihi vadisinde onlara istinaden bir yol inşası ilk defa bu eserle olmuştur. Başka bir söyleyişle Batılı yöntemin ilk izleri bu eserdedir. (Polat, 2002) İlerleyen tarihlerde Fâik Reşad (Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye) ve Ali Ekrem (Târih-i Edebiyat-ı Osmaniye) de edebiyat tarihi örneği eserler yazar; ancak bu eserler şair ve yazarların bir temel fikre bağlı olmadan sınıflandırma farklılığından başka bir yenilik göstermezler. (Okay, 1994: 404) Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat, "*Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?*" adlı bildirisinde Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'e kadar edebiyat tarihçiliğindeki gelişmeleri "hazırlık çalışmaları", "ilk adımlar" ve "olgunlaşmaya doğru" ifadeleriyle sınıflandırır. Türk Edebiyatı tarihçiliğindeki ilk adımların şu ortak özellikleri olduğunu söyler: "1. Alan olarak Osmanlı sahasını ele alırlar. 2. Edebiyat tarihi fikrine en çok yaklaştıkları nokta, "edebî devir" kavramını benimsemiş olmalarıdır. Fakat malzemeyi çoğu zaman indî (sübjektif) bir tasnifle gösterirler. 3. Malzeme şiir ağırlıklı olduğu için yazdıkları da daha ziyade Osmanlı şiir tarihidir." (2002)

Fuad Köprülü'nün ilk edebiyat tarihi çalışması, Darülfünun'da okutulmak üzere ders notları halinde basılan *Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri (1329/ 1914)*, Osmanlı öncesi ve Anadolu sınırları dışındaki Türk edebiyatının varlığından ilk kez bahsetmesi bakımından önemlidir. Köprülü'nün daha sonra Şehâbettin Süleyman ile birlikte kaleme aldığı, Sultanîlerde okutulan programa göre hazırlanan *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyatı (1332/1916)* adlı eserin "mukaddime" kısmı, Türk edebiyatı tarihçiliğinin yöntemini ortaya koyan ilk bilimsel çalışmadır. Orhan Okay Köprülü tarafından yazıldığı anlaşılan bu mukaddime için şöyle der:

"...toplum edebiyat ilişkileri, edebi eserlerin ortaya çıkışı ve sosyolojik, psikolojik, fizyolojik kaynakları, edebiyatın diğer güzel sanatlarla münasebeti, coğrafyanın , ekonominin, sosyal ve siyasi durumların, sanayinin edebiyat üzerine tesiri hakkında devrin Osmanlı okuyucusuna dikkate değer bilgiler vermiştir. Böylece ilk defa bir edebiyat tarihinin kaynak ve metotları hususunda, kendisinden sonra hazırlanacak edebiyat tarihlerinin ufkunu genişletmiştir. Ortaya konulan görüşlerden ve yapılan iktibaslardan bu bilgilerin esasının Emile Faguet, Paul Bourget, Hennequin ve özellikle Hippolyte Taine'in nazariyelerine dayandığı anlaşılmaktadır. Ancak hemen her bölüm Türk edebiyatının meseleleriyle açıklanmış, böylece milli ve yerli bir istikamete sevk edilmiştir." (Okay, 1994: 404)

Köprülü'nün sosyolojik yöntemi benimsemesi, edebî eseri tarihî, siyasî ve beşerî durumların ürünü olarak değerlendirmesi, onu Türk edebiyatını büyük sosyal değişimler ışığında dönemlere ayırmaya itmiştir. *Türk Edebiyatı Tarihi* (1921,1926) adlı eserinde Türk edebiyatını İslamiyet'ten evvel Türk edebiyatı, İslam Medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı, Avrupa Medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı diye üçe ayırmıştır. Köprülü'nün bu sınıflandırması günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Maalesef Türk edebiyatının 15. yüzyılın sonlarına kadar olan kısmını ele alan bu eserin Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat'a göre iki çok önemli hizmeti olmuştur: “1. Türkçeyi ve Türklüğü bir bütün olarak görüp Anadolu sahasından başka Azerî ve Çağatay lehçelerinin de Türk Edebiyatı içindeki yerini tespit. 2. Edebiyat tarihçiliğini “medeniyet tarihinin bir şubesi” nitelemek suretiyle onun zeminine bir yöntem getirmek.” (2002) Bu sınıflandırmayı belli olduğu üzere Köprülü, Türklerin İslamiyet'i kabulünü ve yenileşme adı altında Batı medeniyetine yönelişini iki önemli nirengi noktası sayarak yapmıştır. Eserin girişinde kendinden sonra edebiyat tarihi çalışmaları yapacaklar için önemli çıkarımlarda bulunan Köprülü : “Edebiyat tarihi, umumiyetle tarihin –daha açık bir ifade ile Medeniyet tarihinin- en mühim bir kısmıdır. Bir milletin uzun asırlar esnasında geçirdiği, fikrî ve hissî gelişmeyi belirten bütün kalem mahsullerini tetkik ile, onun manevî hayatını, gerçekte olduğu gibi tasvire çalışır” (1980: 1-4) diyerek edebiyat tarihçisinin amacını belirtir. Belirttiği amaç çerçevesinde izlenecek yöntem hakkında ise şunları söyler:

“Geçmiş zamanlara ait bir ‘edebî eser’i layıkıyla ve –tarihî manasıyla – anlamak için, evvela o devrin umumî hayatını, yaşayış ve düşünüş tarzlarını, o devir insanlarının hayat ve kâinat hakkında nasıl telakkiler beslediklerini görmemiz gerekir. Demek oluyor ki edebiyat tarihi, bir milletin coğrafi çevresini, din, hukuk, ahlak, iktisat, bediiyat gibi müesseselerini ve siyasî hayatını umumî heyetiyle gösteren ‘Medeniyet Tarihi’nin – yahut umumî ve yaygın manasıyla ‘Tarih’in çerçevesi içinde tetkik olunmalıdır. ‘Filoloji’ yani ‘lisanîyat’ ve ‘Tarih’ üzerine dayanmadan ‘Edebiyat Tarihi’ vücuda getirilemez. Sadece şair ve mütefekkirlerin hal tercümelerini sıralayan bir ‘Edebiyat Tarihi’ asla bu isme layık değildir.” (Köprülü, 1980:4)

Köprülü'nün anlayışıyla, edebiyatı siyasî olayların önüne daha fazla çıkararak yazılan İbrahim Necmi Dilmen'in *Tarih-i Edebiyyat Dersleri* (1922) başlangıçtan Servet-i Fünûn'a kadar düzenlenip iki cilt olarak basılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra yazılan ilk edebiyat tarihi İsmail Habib Sevük'ün ilk olarak *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1924) adıyla, daha sonra bazı değişikliklerle beraber *Edebî Yeniliğimiz*(1932) ve *Yeni Edebî Yeniliğimiz*(1940) adlarıyla basılmıştır. Eser, Köprülü'nün sınıflandırmasına bağlı kalmasının yanında; Fransız edebiyatıyla ilişkiler kurarak bir tür karşılaştırmalı edebiyata yer vermesi ve Köprülü'nün tenkid

sayarak edebiyat tarihçiliğinin dışında gördüğü değerlendirmeler yapmasıyla öne çıkar. Ayrıca bu eserde bir de “İndeks” bölümü bulunmaktadır. İsmail Habib’in çoğunlukla göz ardı edilmiş diğer edebiyat tarihi çalışması ise *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı eseridir. Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat bu eser hakkında şunları söyler:

“İsmail Habib Sevük’ün edebiyat tarihçiliğimiz üzerinde duranların yeterince dikkate almadıklarına inandığımız asıl eseri Avrupa Edebiyatı ve Biz (I. C. 1940, II. C. 1941) adlı eseridir. Bu kitap; sadece Türkçedeki Batıdan tercüme faaliyetini gözler önüne seren taraflıyla değil, XVII. yüzyıldan itibaren bütün Batı edebiyatları ile Türk edebiyatını eş zamanlı vererek okuyucuya bir mukayese imkânı sağlamasıyla, hatta bilim tarihi konulu bilgileriyle, şahıslar yerine ancak kurumların yapabileceği çapta bir hizmettir. Yayımlanışı üzerinden 60 yıldan fazla bir zaman geçtiği hâlde sahasının hâlâ tek abidesi gibi duran bu eserin belki, tek eksiği, Batı edebiyatının Türk edebiyatına neleriyle ve nasıl model olduğunu yeteri kadar göstermemesidir” (2002)

Eski harflerle basılan son edebiyat tarihi, İsmail Hikmet Ertaylan’ın dört büyük cilt halinde (1454 sayfa) *Türk Edebiyatı Tarihi*’dir. (Bakü 1925-1926) Eser XIX. yüzyılın başından 1920’lere kadar olan dönemi ihtiva eder. (Okay, 1994: 404) Edebiyat tarihini topluluklar ya da cereyanları öne alan tutum yerine doğrudan kişiler etrafında toplayan Ertaylan, kitabın “*Bir İki Söz*” kısmında İslamî devir ürünlerini reddeden bir tavır sergiler. Prof. Dr. Nazım Hikmet bu konuda şunları söyler: “*Bu durumu, kitabın Sovyet rejiminde yayımlanabilmesi için düşünülmüş bir çıkış yolu olarak kabul edebiliriz.*” (2002) Köprülü etkisinin açık biçimde görüldüğü diğer bir eser de “*Başlangıçtan Tanzimata Kadar*”ki 1. cildini Hıfzı Tevfik Gönensay ile Nihat Sami Banarlı’nın birlikte kaleme aldıkları; “*Tanzimat’tan Zamanımıza Kadar*” ön adlı 2. cildini ise tek başına Gönensay’ın hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* (1941, 1944)’dir. (Polat, 2002) Gönensay eserinde Köprülü’nün Türk Edebiyatı tasnifine ek olarak dördüncü devre “*Millîleşme Devri Türk Edebiyatı*” ismini verir.

Köprülü ekolünün bir diğer takipçisi olan Nihad Sami Banarlı, “*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*” adlı eserini iki cilt olarak önce 1948 tarihinde, daha sonra eklerle 1971-1979 arasında yayımlar. Polat’a göre 2. baskının önsözünde Banarlı, Köprülü’ye bağlılığını vurgulayarak yöntem konusunda şu üç esası takip ettiğini söyler:

“1. Genetik yani herhangi bir edebî hadiseyi, zamanımızdaki görünüşüyle değil, başlangıçtan zamanımıza kadarki oluşuyla incelemek. 2. Mukayese yani herhangi bir edebî hadiseyi yalnız bir tek edebiyattaki macerası ile değil, bu hadisenin görüldüğü diğer edebiyatlardaki benzerleriyle karşılaştırarak mütalâa etmek. 3. Edebî hadiselerin meydana

geldiği devirlerdeki sosyal ve psikolojik hayatın tetkik ve edebiyat alanına tesirini ortaya koymak.” (Polat, 2002)

Eser destanlar devrinden başlayarak yazıldığı döneme kadar olan kişiler ve eserleri kapsar. Birinci ciltte 17. yüzyıla kadar olan divan, halk ve tasavvuf edebiyatları işlenir. Bunların dışında Azerbaycan edebiyatı ve Orta Asya Türk edebiyatlarından da bahis vardır. “19. Asır Türk Edebiyatı” başlığı altında ikinci ciltte yenileşme devri Türk edebiyatı başlangıçta Mustafa Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşalardan söz ederek anlatılır. İkinci cildin son bölümü “Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı” adını taşır. Banarlı, bu dönem edebiyatçılarını ve eserlerini ayrıntıya girmeden vermeye çalışmıştır.

Cumhuriyet yıllarında yazılan başka bir önemli edebiyat tarihi ise Vasfi Mahir Kocatürk’ün *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* (1964) isimli eseridir. Kocatürk bu eserinden önce *Yeni Türk Edebiyatı*, *Tekke Şiiri Antolojisi*, *Saz Şiiri Antolojisi*, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, *Hikâye Defteri*, *Şiir Defteri* gibi hazırlayıcı eserler yazmıştır. “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi”, açıklamasıyla yazdığı *Türk Edebiyatı Tarihi*’ni tamamlamaya ömrü vefâ etmemiştir. Vefatından 2 yıl sonra oğlu Dr. Utkan Kocatürk tarafından birleştirilen dosyalarla oluşturulup 1964’te basılan *Türk Edebiyatı Tarihi*; daha önceki benzer eserlerde kabbellenilmiş olan “*Müslümanlıktan Önce Türk Edebiyatı*”, “*Müslüman Türk Edebiyatı*” ve “*Modern Türk Edebiyatı*” olarak üç devir tasnifini kullanır.(Polat, 2002) Bu edebiyat tarihinde *Modern Türk Edebiyatı* kavramına yüklenen anlam Cumhuriyetten sonrayı ifade eder. Eserin bir diğer önemli yanı ise söz konusu asra ait edebî şahsiyetin hayatının kısa tutulup, daha çok eser ve tahlile yer vermesidir.

Mustafa Nihat Özön’ün 1930 ve 1932’de iki cilt, 1934’de tek cilt olarak basılan *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı* adlı eseri de Köprülü’nün tasnifine sadık kalmıştır. Bunun yanında tasnifte türleri esas almıştır. Eser metinlerle türlerin Türk edebiyatındaki gelişimini anlatırken söz konusu türlerdeki değişim ve dönüşümlerin nedenlerini ayrıntılı olarak açıklar.

Âgâh Sırrı Levent, *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı* (1934) adlı eserinde Tanzimat dönemini edebî türleri esas alarak değerlendirir. Yazar, Tanzimat dönemini “*Hazırlık Safhası*” ve “*İnkışaf Safhası*” olmak üzere ikiye ayırır. Her iki dönemi de -ayrı ayrı- türlere göre sınıflandırma yaparak inceler.(Güneş,2011: 173) Onun üç ciltlik *Edebiyat Tarihi Dersleri* adlı eseri uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Bunlar bir cildini yukarıda andığımız gibi; C. I, *Tanzimat’a Kadar* (1932); C. II, *Tanzimat Edebiyatı* (1934) ve C. III, *Servet-i Fünûn Edebiyatı* (1937) biçiminde bölümlenmiştir. Kitaplaşan 27 eseri *Türk Edebiyatı Tarihi*’ni hazırlamıştır. Köprülü’nün tasnifini tekrar ettikten sonra Levend, yenileşme devri edebiyatını şöyle sınıflandırıyor:

1. Garp medeniyetinin tesiri altında yeniliğin başlaması; a) Hazırlık safhası, b) İnkişaf safhası. 2. Garp edebiyatında görülen yeni zevklerin tesiri altında fikrin ve zevkin tekâmülü; a) Servet-i Fünûn edebiyatı, b) Fecr-i Âtî edebiyatı. 3. Hayatî zaruretlerin tesiri altında milliyet cereyanının başlaması; a) Türkçülük ve Millî Edebiyat cereyanının başlaması, b) Son Nesil.(Polat, 2002)

1943 tarihinde yayımlanan Nihal Atsız'ın "*Türk Edebiyatı Tarihi*" Selçuklulara kadar olan devri kapsar.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1949, düzeltme ve ilavelerle 1956) , tek bir yöneme bağlı kalmadan hazırlanmış bir edebiyat tarihidir. Tanpınar kitabın ikinci baskısı için yazdığı önsözde Brunetiere'in türlerin gelişmesi, Thibaudet'nin nesiller, Taine 'in zaman ve çevre teorilerinden faydalandığını belirtir. (Tanpınar, 2012: 17-18) Tanpınar yazarların hayatlarını eserlere yansıdığı kadarıyla ele alır. Edebî gelişmemizi doğu ve batı edebiyatlarıyla karşılaştırma yaparak belirtir.(Okumuş ve Şahin, 2011: 405) Eser tahlilci bakış açısıyla öne çıkar. Giriş kısmında eski Türk edebiyatı değerlendirilir. Daha sonra "*Garplılaşma Hareketine Umumî Bir Bakış*" bölümünde Batılılaşma tarihimize eğilir. Orhan Okay'a göre, "*Tanpınar'ın yüzyılın ilk yarısı şahsiyetlerinin yeniliği hazırlamasında, önceki edebiyat tarihlerinin hiçbirinde bulunmayan dikkatleri vardır.*" (2006:19) Kitapta asıl anlatılmak istenen "*19.Asırda Türk Edebiyatı*" başlığı altında verilir. Bir taraftan edebî şahsiyetleri birbirine yaklaştıran bağları verirken, diğer yandan türlerin gelişimini takip eder.

Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan zamanı içine alan Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*(1969); Tanzimat Devri Edebiyatı, Servet-i Fünun Devri, Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat, Fecr-i Atî ve Millî Edebiyat Devri bölümlerinden oluşur. Osmanlı'da yenileşme hareketinin gelişimini anlatmayla başlayan Kenan Akyüz, dönemleri türlere göre incelemiş; şiir, hikâye ve roman, mizah ve hiciv, edebî tenkit başlıklarını kullanmıştır. Adı geçen dönemin edebî şahsiyetlerinin kısa biyografilerinden sonra sanat görüşlerinden söz edilmiş, önemli eserler hakkında açıklamalar yapılmış, sonunda da eserlerinin bir listesi verilmiştir.

Ahmet Kabaklı 1965 yılında yayımladığı *Türk Edebiyatı*'nın ilk cildinin ön sözünde, ortaöğretim edebiyat kitaplarını eleştirerek gençlere edebiyatı sevdirmekten uzak olduğunu söyler. Akademik çalışmalarının ise geniş kitlelere hitap etmediğini belirtir ve eserin bu ihtiyacı karşılamak üzere hazırlandığını söyler. Birinci ciltte edebî türler tanıtılır. Köprülü'nün tasnifine benzer şekilde ikinci ciltte "*İslamiyet'ten Önceki Türk Edebiyatı*" ve "*İslam'la Kaynamış Türk Edebiyatı*" bölümleri vardır. Üçüncü cilt "*Batıya Yönelmiş Türk Edebiyatı*" başlığını taşır. Dördüncü cilt Cumhuriyet dönemi Türk şiirini içerir. Bu bölüm Garipçi, Bağımsız, İkinci Yeni, Gelenekçi, Toplumcu, Yeni İslamcı, Son Yeni şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Son

cilt ise 1930-1993 arası roman ve hikâyeyi kapsar. Bu ciltte Yüzyılın Başında Doğanlar, Bağımsızlar, Sosyal Gerçekçi ve Köycüler, Yeni Gelenekçi Roman, Yeni İslamî Roman, Soyutçular, Postmodernizm ve Son Yeni, Dış Türklerden İki Yazar: Cengiz Dağcı, Cengiz Aytmatov alt başlıkları bulunur.(Okumuş ve Şahin, 2011: 406)

İslam uygarlığı içinde meydana gelmiş Türk edebiyatını konu alan Necla Pekolcay'ın *İslamî Türk Edebiyatı* (1976) adlı eseri iki cilt olarak yayımlanır. Tasavvufun Türk edebiyatındaki yerine eğilen bu eser; 14. yüzyıldan, 19. yüzyıla kadarki devirde Türkiye, Azerbaycan ve Çağatay sahalarında vuku bulan edebiyatı inceler.

Orhan Okay'ın genel bir edebiyat tarihi olma kaygısından uzak eseri *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* yenileşme devri Türk edebiyatını Şinasi ile başlatır. Okay "*Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*" başlığı altında, türlerin genel seyrinden bahseder. Okay'ın eserinde 1876-1908 yılları arasındaki Türk edebiyatını "*II.Abdülhamit Dönemi Edebiyatı*" olarak isimlendirmesi söz konusu devir için yeni bir tasniftir.

"1876-1908 yılları arasında eser veren yazarların teşkil ettikleri veya teşekkül ettiği farz edilen üç edebiyat grubu, 'Tanzimat'ın ikinci nesli', 'Ara nesil' ve 'Edebiyat-ı Cedide' topluluğu üzerinde hissedilen siyasî, idarî ve toplumsal birçok hususta ortak bir karakter göstermelerine sebep olmuştur. Özellikle 1878'den sonra II.Abdülhamid'in güçlü ve otoriter şahsiyetinin, yönetim usullerinin, her konuda olduğu gibi edebiyatta da olumlu veya olumsuz tesirleri gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan her üç edebî grubun varlığı kabul edilse de dönemi önce Abdülhamid Devri Edebiyatı adı altında bir bütün olarak ele almak, daha sonra mutlak veya farazî birtakım alt grupları düşünmek daha isabetli olacaktır." (Okay, 2005:129-130).

Editörlüğünü Talat Sait Halman'ın yaptığı *Türk Edebiyatı Tarihi* Kültür Bakanlığı desteğiyle yayımlanmıştır. Bu eser yorum ve eleştiriye dönük yanıyla önceki edebiyat tarihlerinden ayrılır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Türk devletleriyle kurulan yakın ilişkiler ortak edebiyat tarihini ihtiyaç haline getirmiştir. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* (2001-2007) adlı eser bu ihtiyaca cevap verecek şekilde uzman kişilerce hazırlanmıştır. Türk dünyasının dil ve edebiyat birliğine vurgu yapan eserin önemini belirtmek için Prof. Dr. Sadık Tural, "*iki yüz milyonluk bir halkın edebî hayatını anlatan bir ortak edebiyat tarihimiz yoktur*" der. (2001:XIII).

Dönemin yazarlarını alfabetik sırayla inceleyen ve genel edebiyat ortamının manzarasını tasvir eden Ahmet Oktay'ın *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı* 1993 yılında yayımlanır. Şükran Kurdakul ise *Çağdaş Türk Edebiyatı* (1976) adlı eserinde II. Meşrutiyet'ten itibaren Cumhuriyetin ilk elli yılını ele alır.

Oldukça yeni olan İnci Enginün'ün *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı* (2001) ve *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* (2006) adlı eserleri türlere göre tasnif edilmiş ve edebiyat tarihi günümüze kadar getirilmiştir.

SONUÇ

Toplumların başından geçen olayları yer ve zamana bağlı kalarak birbiriyle ilişkisini sebep-sonuç biçiminde kuran eserlerden müteşekkil bilim dalına tarih; bir milletin yetiştirdiği edebî şahsiyetleri meydana getirdikleri eserlerle beraber döneminin içindeki şartlarla inceleyen bilim dalına “edebiyat tarihi” denir.

Türk edebiyatı tarihçiliğine genel olarak bakıldığında Tanzimat dönemiyle yenileşmeye başlayan edebiyatımızla paralellik gösterdiği görülür. Daha önceden tezkirelerin doldurduğu bu alanda ilk defa Abdulhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* adlı eseriyle yeni edebiyat tarihçiliği başlamış olur. Köprülü ile beraber ilk bilimsel edebiyat tarihi çalışmaları başlamıştır. Köprülü Türk edebiyatını önemli siyasî ve sosyal olaylar çevresinde kronolojik bir şekilde tasnif etmiş ve “*Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl*” adlı makalesiyle bilimsel bir yöntem belirleyerek kendinden sonra gelen edebiyat tarihçilerini de etkilemiştir. M. Fuad Köprülü bunların yanında *Türk Edebiyatı Tarihi* (1921,1926) adlı eserinde ilk defa Anadolu sahası dışındaki (Azerî ve Çağatay sahaları) Türk edebiyatlarından da bahsederek Türk edebiyatı içerisindeki yerlerini belirlemiştir.

Tanpınar ise Köprülü'den farklı olarak edebî eseri öne çıkararak, yazarın hayatı ve görüşleri ışığında yorumlamıştır. Brunetiere'in türlerin gelişmesi, Thibaudet'nin nesiller, Taine 'in zaman ve çevre teorilerinden yararlanan Tanpınar, “*19. Asırda Türk Edebiyatı*” adlı eserin Giriş bölümünde eski Türk edebiyatını değerlendirdikten sonra “*Garplılaşma Hareketine Umumî Bir Bakış*” bölümünde yenileşme tarihimizin hazırlayıcısı olan şahsiyetlere eğilerek diğer edebiyat tarihlerinde olmayan tespitler yapar. 1950'lerden sonra ise muhtelif birçok edebiyat tarihi yazılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte ilk edebiyat tarihi İsmail Habib Sevük'ün ilk olarak *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (1924) adıyla basılır. Harf devriminden önce basılan son edebiyat tarihi, İsmail Hikmet Ertaylan'ın dört büyük cilt halindeki (1454 sayfa) *Türk Edebiyatı Tarihi*'dir.(Bakü 1925-1926) Köprülü'nün takipçisi olan Nihad Sami Banarlı, “*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*” adlı eserini iki cilt olarak önce 1948 tarihinde daha sonra eklerle 1971-1979 arasında alana kazandırır. Cumhuriyet devrinde kaleme alınan başka bir edebiyat tarihi ise Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* (1964) isimli eseridir. Mustafa Nihat Özön *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı* adlı eserinde Köprülü'nün tasnifini esas almıştır. Âgâh Sırrı Levent, *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı* (1934) adlı eserinde Tanzimat dönemini edebî türlere göre değerlendirmiştir.

Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*(1969)Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan zamanı içine alır. Toplumsal bir olaydan yola çıkarak Türk edebiyatını devirlere ayıran Akyüz'ün eseri beş bölümden oluşur: “Tanzimat Devri (1860-1896), Servet-i Fünun Devri (1896-1901), Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat, Fecr-i Ati Devri (1909-1913), Milli Edebiyat Devri (1911-1923). “Tanzimat Devri Edebiyatı” ifadesiyle adlandırdığı dönemi ikiye ayırması günümüze kadar hala kabul gören bir tespittir. Bu dönemleri türlere göre inceleyen Kenan Akyüz türlerin oluşma ve gelişme süreçlerini de siyasî ve sosyal olaylarla açıklamıştır. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*(1969) isimli çalışma sonundaki eser listesiyle diğer edebiyat tarihleri arasında öne çıkmıştır. Ahmet Kabaklı 1965 yılında yayımladığı *Türk Edebiyatı* 'nı gençlere hitap ederek edebiyatı geniş kitlelere yayma gayesiyle yazdığını belirtir. Necla Pekolcay'ın *İslamî Türk Edebiyatı* (1976) adlı eseri İslam uygarlığı içindeki Türk edebiyatını konu edinir. Orhan Okay'ın *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* genel bir edebiyat tarihi olma amacından uzaktır. Bu eser Şinasi'den başlayarak türlerin genel gelişiminden bahseder. Editörlüğü Talat Sait Halman tarafından yapılan ve Kültür Bakanlığı desteğiyle basılan *Türk Edebiyatı Tarihi* yorum ve eleştiriye dönük yanıyla önceki edebiyat tarihlerinden ayrılır. Dönemin yazarlarını alfabetik sırayla inceleyen Ahmet Oktay'ın *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*(1993), Cumhuriyet döneminin ilk elli yılını ele alan Şükran Kurdakul'un *Çağdaş Türk Edebiyatı* (1976), türlere göre tasnif edilmiş İnci Enginün'ün *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı* (2001) ve *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* (2006) adlı eserleri günümüze daha yakın tarihlerde yazılan bazı edebiyat tarihleridir.

Yukarıda bahsi geçen edebiyat tarihleri Köprülü ve Tanpınar'dan yararlanmakla birlikte malzeme bolluğu, bilimsel yöntemlerin çeşitlenmesi, edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat gibi farklı disiplinlerin ortaya çıkması, antoloji, biyografi, monografi, eleştiri türlerinde eserler verilmesiyle kendilerinden öncekilere nazaran farklı yollarla gelişmiştir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- FAYDA, Mustafa. “Tarih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s. 30-36.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihad Özön ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 45, 2011, s 167-192.
- HALMAN, Talat Sait (Genel editör), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı I-V*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl”, *Edebiyat Araştırmaları I*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989, s. 3-47.
- LEVENT, Âgâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı*, Marifet Matbaası, İstanbul, 1934.
- OKAY, Orhan, “Edebiyat Tarihi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 403-405.
- OKAY, M. Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005
- OKAY, M. Orhan, “Abdülhalim Memduh’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a Edebiyat Tarihlerinde Yenilemenin Sınırları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2006.
- OKUMUŞ, Salih- İdris ŞAHİN, “Tanzimat’tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, sayı: 14, Güz 2010, s. 398-410.

- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1934.
- POLAT, Nazım Hikmet, “Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?”, *Beşinci Türk Kültürü Uluslararası Bilgi Şöleni*, 17 Aralık 2002, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
(<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/14.php>)
- SAĞLAM, Nuri, “Edebiyat Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s.9-23.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Edebî Yeniliğimiz*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1935.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Tür Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?”, *Türk Kültürü*, sayı:7, Mayıs 1963, s. 28-30.